

Este posibilă o relansare a aplicării principiilor generale ale dreptului și ale echității în ordinea juridică a Uniunii Europene ?

Dr. Valentin-Stelian BĂDESCU

Universitatea Europei de Sud-Est LUMINA

București, România

Cercetător științific asociat la

Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române

Avocat, Baroul București

valentinbadescu@yahoo.com

Rezumat: Răspunsul la această întrebare, nu poate fi, în sensul existenței sau inexistenței în ordinea juridică a Uniunii Europene a principiilor generale de drept și a echității, ci care va fi calea de urmat a acesteia: își va găsi Uniunea Europeană propriul drum, sau va oscila între tradițiile federaliste nord-americane și abordarea de tip federalist german a integrării europene ? De asemenea, răspunsul nu poate fi nici tranșant, nici simplu, chiar dacă astăzi, în secolul XXI, a vorbi fără niciun fel de explicații preliminare ori inhibiții intelectuale despre principiile generale ale dreptului și echitate, a devenit tot atât de banal sau de firesc precum orice discurs despre umanism în secolele XIX și XX. Mai ales că, viteza de producere și de circulație a ideilor este accelerată de globalizarea tot mai accentuată în contemporaneitate.

Cuvinte cheie: dreptul Uniunii Europene; ordine juridică; principiile generale ale dreptului; echitate.

Introducere

Răspunsul la această întrebare, nu poate fi, în sensul existenței sau inexistenței în ordinea juridică a Uniunii Europene a principiilor generale de drept și a echității, ci care va fi calea de urmat a acesteia; își va găsi Uniunea Europeană propriul drum, sau va oscila între tradițiile federaliste nord-americane și abordarea de tip federalist german a integrării europene. De asemenea, răspunsul nu poate fi nici tranșant, nici simplu, chiar dacă astăzi, în secolul XXI, a vorbi fără niciun fel de explicații preliminare ori inhibiții intelectuale despre principiile generale ale dreptului și echitate a devenit tot atât de banal sau de firesc precum orice discurs despre umanism în secolele XIX și XX. Mai ales că, viteza de producere și de circulație a ideilor este accelerată de globalizarea tot mai accentuată în contemporaneitate.

Iată, efectele crizei încep să lase urme adânci, greu de șters. Criza economică și financiară creează constrângeri asupra bugetelor publice, cu consecințe asupra resurselor pentru asigurarea în bune condiții și de calitate a serviciilor publice. Austeritatea se manifestă și în privința bugetului Uniunii Europene 2014-2020. Pentru prima dată în istoria UE, viitorul buget este mai mic decât cel actual. Aceasta înseamnă ajustări, restrângeri, prioritizări.

Temei justificat pentru constrângeri bugetare, criza nu trebuie fetișizată, nu trebuie să devină paravan pentru lipsa de profesionalism! În numele crizei, nu trebuie trecute cu vederea manifestări de abuz și incompetență. Realitatea socială este caracterizată de instabilitate, schimbare, dezordine. Pentru a ține sub control toate aceste transformări este necesară edictarea unor norme care să țină seama de principii și valori etice, precum și a unor instituții capabile să vegheze la respectarea lor.

Prezenta lucrare își propune, de aceea, să înfățișeze o analiză obiectivă a șanselor revitalizării echității și principiilor generale ale dreptului, evidențiindu-se și ideea enunțată de unii specialiști, a caracterului de excepție al integrării Uniunii Europene, față de regula tradițională a cooperării internaționale, care poate fi lesne realizată într-o nouă cheie de lectură, ce pornește de la premise asemănătoare cu analiza oricărei forme de organizare de tip federal într-o ordine juridică proprie.

Ordinea juridică europeană nu înseamnă numai aranjamente instituționale care „să consolideze caracterul democratic și eficacitatea funcționării instituțiilor, pentru a le permite acestora să-și îndeplinească mai bine, într-un cadru instituțional unic, misiunile care le sunt încredințate”, ci și „principiile libertății, democrației și respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și ale statului de drept”, astfel cum sunt consfințite în preambulul Tratatului de la Lisabona, astfel încât în viitorul apropiat Uniunea Europeană să dispună de un fundament solid din punct de vedere organizatoric, politic și funcțional.

Ce înseamnă de fapt „principiile generale de drept”? De asemenea, ce este echitatea, știind că unii dintre noi o ținem încă aproape de inimă. Hai să plonjăm un pic în substanța acestor sintagme.

1. Principiile generale de drept

1.1. Izvor direct și autonom de drept. Articolul 38, § 1 lit. c din Statutul Curții Internaționale de Justiție (C.I.J.), dispune: „Curtea aplică principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

Caracterul direct aplicabil a fost pus în chestiune de către autorii voluntariști [1]. Fără a nega valoarea juridică a acestor principii, ei pretind că ele nu se pot aplica în raporturile internaționale decât în urma unei autorizări convenționale exprese, care trebuie să intervină în fiecare caz. Astfel, când articolul 38 § 1 lit. c din Statutul C.I.J., prescrie Curții să recurgă la principii generale de drept, această prescriere nu i se adresează decât Curții. Alte jurisdicții sau tribunale arbitrare pot și ele să primească individual o astfel de autorizare. Dar, atât timp cât niciun acord nu este încheiat, în acest caz, principiile generale de drept nu se impun nici statelor, nici judecătorilor, nici arbitrilor, deoarece ele nu reprezintă o sursă primară de drept internațional, din care ar putea rezulta direct reguli pozitive. Aceste principii obligă, în fiecare caz, nu prin forța lor proprie, ci prin intermediul convenției de autorizare. Astfel, ele au fost recunoscute explicit ca un izvor direct de drept internațional, independent de orice autorizare convențională.

Anumiți autori refuză să vadă în principiile generale de drept „o a treia sursă”, distinctă de cutumă sau de convenție [2]. Era și opinia lui Georges Scelle, care le confunda totalmente cu cutumele generale și le integra în dreptul cutumiar [3]. Aceste poziții se explică, dar se bazează pe o confuzie: ceea ce vizează de fapt acești autori sunt principiile generale ale dreptului internațional, adică regulile generale deduse din spiritul cutumelor și convențiilor în vigoare; astfel, aceste reguli reies într-adevăr din dreptul cutumiar. Dar ele trebuie distinse net de principiile generale de drept, sursă autonomă de drept internațional. Negarea existenței independente a principiilor generale de drept, se lovește de stricta interpretare a dispozițiilor articolului 38 al Statutului C.I.J. care, vizând expres aceste principii „pe lângă și în plus de” alte surse – convenții și cutume – consacră fără ambiguitate autonomia lor.

Pentru a determina proveniența exactă a acestor principii, trebuie să ne aplecăm asupra lucrărilor pregătitoare ale art. 38 din Statutul C.P.J.I.. În 1920, cei care au redactat aceasta dispoziție au ținut să nu fie mai prejos decât cei care au redactat art. 7, alin. 2 din Convenția XII de la Haga din 1907, care dădea posibilitatea acestei Curți să aplice, după caz, „conform principiilor generale ale dreptului și echității”. Pentru a evita să consacre orice putere „creatoare” sau „normativă”, art. 38 impune ca acestea să se refere la principii generale deja „recunoscute de națiunile civilizate”.

După explicațiile date de membrii Comitetului de Juriști, este vorba în primul rând de principii de drept intern, în vigoare, *in foro domestico*. Puterea dată judecătorului nu este decât o putere de constatare a principiilor stabilite, care există deja în ordinele juridice naționale.

O interpretare mai largă a noțiunii a beneficiat și continuă să beneficieze de sprijinul unei doctrine eminente, care consideră că este legitim ca principiu, în sensul art. 38 din Statut, orice principiu general adoptat de sisteme de drept internațional privat sau de reguli ori practici naționale, vizând raporturi internaționale, chiar când nu este încă încorporat în dreptul internațional public printr-un proces cutumiar. Se pot împrumuta într-adevăr aceste principii de la anumite drepturi regionale, fără a se limita doar la cadrul „precedentelor naționale”.

Anumiți autori merg și mai departe, și spun că, principiile de drept pot proveni atât din ordinea internațională, cât și din cea internă [4]. Această interpretare a art. 38 § 1 lit. c este gramatical corectă, deoarece această dispoziție folosește termenul de „drept” fără epitet. Inconvenientul acestei soluții este că ea interzice recunoașterea specificității principiilor generale de drept ca fiind surse, în măsura în care regulile de origine internațională se vor confunda cu cutuma și cu convenția.

1.2. Un izvor primar și supletiv. Pentru mulți autori, utilitatea art. 38, § 1 lit. c și recurgerea la principii generale de drept se reduce la umplerea anumitor lacune din dreptul cutumiar și convențional, sau la evitarea impasului cauzat de apariția unei lacune juridice.

Aceste principii nu ar constitui, deci, decât o sursă nu doar supletivă, ci și subsidiară a dreptului internațional. Spre deosebire de judecătorul intern, care poate și trebuie să decidă chiar în cazul în care legea nu specifică, judecătorul internațional nu ar putea face acest lucru fără o abilitare expresă din partea subiecților de drept internațional. În absența unui răspuns convențional sau cutumiar, pentru diferendul care îi este prezentat, judecătorul sau arbitrul ar trebui să pronunțe starea de *non liquet*, să recunoască că este în imposibilitate de a-și îndeplini misiunea. Recurgerea la principiile generale de drept l-ar autoriza să statueze, fără a ieși din dreptul pozitiv. Pentru alți autori, care recuză ideea lacunelor în drept - întrucât ele ar fi rezolvate printr-o competență discreționară a statelor, acest fapt ar avea ca scop reducerea câmpului de acțiune a acestei competențe

discreționare, dincolo de ceea ce este opozabil statelor în cauză, pe baza regulilor convenționale sau cutumiare. Faptul că este vorba de o sursă supletivă este indiscutabil.

Judecătorul internațional și agenții statali invocă mai întâi, dacă pot, reguli cutumiare și convenționale în sprijinul demonstrațiilor lor, soluție rezonabilă, deoarece regulile cutumiare și convenționale au o existență mai ușor de stabilit și un conținut mai puțin aleator. Este deci vorba de o sursă subsidiară sau secundară? Se recunoaște o ierarhie între sursele vizate la art. 38? Dacă mulți autori au susținut această teză, este pentru că ei aveau în vedere punerea în practică a principiilor generale de drept, de către judecătorul sau arbitrul internațional, pe baza unei autorizări convenționale, dar s-a văzut mai sus că această viziune limitată a lucrurilor nu corespunde realității: jurisdicțiile internaționale aplică fără ezitare principiile generale chiar în absența unei abilitări.

În al doilea rând, a admite că „*introducerea principiilor generale de drept ca izvor particular al dreptului internațional al drepturilor omului, are o rațiune juridico-politică*”. Aceasta vizează extinderea puterii judecătorului internațional, restrângându-se astfel puterea discreționară a subiecților de drept, putere bazată pe principiul de drept cutumiar, care recunoaște independența statelor și înseamnă a recunoaște aceeași eficacitate unui principiu general de drept, cu a unui principiu cutumiar. Deci primul nu este subordonat celui de al doilea.

1.3. Aplicarea principiilor generale de drept. Nu pot fi transpuse în ordinea juridică internațională decât principiile comune diferitelor sisteme juridice naționale. Trebuie și este suficient ca un principiu intern să fie verificat în majoritatea sistemelor juridice, nu în toate. Vor fi deci îndepărtate principiile proprii uneia sau alteia dintre țări, ca și cele care nu sunt aplicate decât de către „anumite sisteme de drept intern”.

Dacă admitem că, în cadrul universal, „generalitatea este suficientă”, am fi tentați să credem că, fiind vorba de raporturi într-un cerc restrâns de state, unanimitatea tinde să se impună. Acest raționament, sprijinit pe analogia cu jurisprudența cutumelor regionale, nu este întotdeauna verificat.

1.3.1. Principii transferabile în ordinea juridică internațională. Nu toate principiile comune sistemelor juridice naționale sunt aplicabile în ordinea internațională. Ele trebuie să fie și „transferabile”. În acest sens, vor fi acceptate doar cele care sunt compatibile cu caracterele fundamentale ale ordinii internaționale, fapt ce obligă judecătorul la o examinare caz după caz. Pentru Anzilotti, metoda de bază a raționamentului este *analogia*. Dar nu este vorba de o analogie „oarbă”, trebuie ținut cont în mod constant de diferențele de structură dintre dreptul internațional și cel intern. De exemplu, principiul general de drept intern, conform căruia accesul în justiție este garantat, nu este aplicabil într-o ordine internațională bazată pe juxtapunerea subiecților suverane, singurele competente în a sesiza o instanță internațională.

1.3.2. Principii generale de drept consacrate de jurisprudența internațională. Este dificil a alcătui o listă exhaustivă a principiilor generale de drept, deoarece jurisdicțiile internaționale au obiceiul, când aplică un principiu general, de a nu preciza dacă este unul din cele prevăzute de art. 38, § 1, lit. c din Statut. La fel, dacă jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene este adesea explicitată de concluziile avocatului general, ea prezintă frecvente ezitări între natura cutumiară și calificativul de principiu general de drept al unei reguli date.

În 1981, Eric Stein a publicat „*Lawyers, Judges and the Making of a Transnational Constitution*”, evidențiind modul în care jurisprudența CEJ a transformat un tratat internațional într-o constituție pentru Europa. Joseph Weiler a extins analiza lui Stein în clasică sa „*The Transformation of Europe*”, arătând modul în care doctrina a extins practicile juridice în vigoare și „au închis ieșirea”, prin îngreunarea eludării de către statele membre a obligațiilor lor juridice prin propriile interpretări creatoare ori prin intermediul nerespectării obligațiilor. Explicațiile lui Stein și Weiler rămân repere clasice, asigurând dovezi clare asupra faptului că jurisdicția europeană a recurs la interpretări juridice creatoare, pentru a-și stabili un rol mai mare în politica europeană, interpretând mandatul său în sens extins, astfel încă să construiască temelia influenței și autorității sale enorme [5]. Așa au fost afirmate sau reafirmate: a. *Principii atașate concepției generale de drept*: - abuzul de drept și principiul bunei-credințe; - nimeni nu se poate prevala de propria greșeală; - orice violare a unui angajament implică obligația de a repara prejudiciul creat; - principii de securitate juridică și de respectare a „încrederii legitime”. b. *Principii cu caracter contractual transpuse în domeniul tratatelor*: - principiul efectului util; - principii referitoare la viciile de consimțământ și la interpretare; - forța majoră; - prescrierea eliberatorie conform doctrinei dominante; - principii referitoare la contenciosul responsabilității; - principiul reparației integrale a prejudiciului; - interese moratorii; - principii de procedură contencioasă; - autoritatea de lucru judecat; - nimeni nu poate fi și judecător, și parte; - egalitatea părților; - respectarea drepturilor de apărare; - principii de respect al drepturilor individului; - protecția drepturilor fundamentale; - protecția specială a drepturilor agenților publici; - principii vizând regimul actelor juridice. Analiza acestor principii presupune sagacitate [6], timp și spațiu. Din rațiuni tehnoredatoriale, ne-am limitat să le enumerăm, rezumându-ne numai la problematica enunțată în titlul lucrării.

Îndrăznim să întrezărim o posibilă relansare a principiilor generale de drept în ordinea juridică a Uniunii Europene, pornind de la premisa că reglementarea actuală este inspirată din cea a statelor avansate din punct de

vedere legislativ. Pentru a înțelege mai în detaliu cum s-a ajuns la implementarea acestor mecanisme juridice, trebuie să studiem concluziile doctrinei străine. Astfel, la nivel global, dreptul UE dă dovadă de prea multă prudență și rezistență în a recunoaște dimensiunea economică a legii, pe când dreptul american dovedește o deschidere mult mai mare față de studiul dreptului, corelat cu micro și macroeconomia, fapt care, spre deosebire de dreptul european, facilitează dezbateră eficienței normelor juridice. Astfel, s-a ajuns la concluzia că *eficiența și beneficiile rezultate, prin raportare la principiile dreptului, pot depăși riscurile pe care acestea le-ar prezenta în cazul aplicării stricte a legii*, chiar și în cazul special al dreptului european [7].

În acest proces se înscrie și actuala reformă de recodificare a sistemului juridic românesc, cel puțin în ceea ce privește posibilă relansare a aplicării principiilor generale ale dreptului. Mai exact, „sunt izvoare ale dreptului civil legea, uzanțele și principiile generale ale dreptului” [8], iar apariția și intrarea în vigoare a noilor coduri substanțiale și procedurale se integrează într-un proces mai larg de „federalizare a spațiului judiciar european”.

2. O posibilă relansare a principiilor generale de drept în ordinea juridică a Uniunii Europene

În problemele clasice ale dreptului internațional, în general, și în cele ale dreptului Uniunii Europene, în special, interesând mai ales relațiile interstatale, locul principiilor generale este foarte restrâns. Datorită, pe de o parte, eterogenității crescânde a societății internaționale și a coexistenței actuale a statelor cu regimuri economice și sociale divergente, cu nivel inegal de dezvoltare, este cu atât mai dificil de găsit principii comune ale drepturilor naționale cu întindere universală. Reunificarea ideologică a lumii poate totuși inversa această tendință. Pe de altă parte, deoarece aceste principii reprezintă o sursă „tranzitorie” și „recesivă” a dreptului internațional, aplicarea lor repetată le transformă în norme cutumiare. Ele nu dispar, ci sunt doar mascate de norme cutumiare având același conținut.

În schimb, se constată noi apeluri la principiile generale de drept în domeniul relațiilor internaționale, în care problemele trebuie să fie rezolvate fără a se putea invoca precedentele internaționale. Recurgerea la principii reieșite din dreptul intern al statelor este cu atât mai naturală cu cât, în aceste domenii, situațiile internaționale sunt adeseori mai apropiate de cele care prevalează în interiorul statelor. Astfel, se întâmplă în cadrul organizațiilor internaționale, mai ales cazul ordinii juridice a Uniunii Europene. Factorii de analogie se multiplică, deoarece acestea se inspiră parțial din modelele statale în ceea ce privește exercitarea competențelor lor, mijloacelor de acțiune și regulilor lor de funcționare (regulamentele parlamentare, dreptul funcției publice, dreptul contractelor).

Aceste apropieri pot fi observate și în raporturile dintre persoanele private și subiectele de drept internațional, fie că este vorba de drepturile indivizilor în domeniul contencios sau de regimul contractelor transnaționale.

Dar, să vedem aceste apropieri și în chestiunea echității în ordinea juridică internațională.

3. Echitatea și ordinea juridică internațională

Atunci când recunoaște „facultatea” Curții de a statua *ex aequo et bono*, paragraful 2 din art. 38 din Statut introduce chestiunea echității. Aparent există o contradicție fundamentală între structurile societății internaționale, sprijinite pe suveranitatea statului și o putere atât de mare acordată judecătorului. Totuși, statele nu ezită să se refere la aceasta în instrumentele cele mai solemne, pentru a rezolva pe cale amiabilă diferendele.

Nu are echitatea în dreptul internațional aceeași importanță ca în dreptul intern, sau ea nu poate fi pusă în practică decât cu acordul suveranităților prezente? Este necesar, pentru a răspunde la această întrebare, de a se disocia ipotezele în care echitatea e aplicată prin voința expresă a părților și cea în care recurgerea la echitate e justificată de considerațiunile de bună-credință în raporturile dintre subiectele de drept sau de buna administrare a justiției, fără a fi nevoie de un consimțământ expres.

3.1. Recurgerea la echitate cu acordul părților. Clauzele judecării în echitate. Clauze speciale denumite clauzele judecării în echitate, pot apărea în compromisul prin care părțile se adresează judecătorului sau arbitralului, mai ales în cele referitoare la litigii de ordin teritorial sau care vizează responsabilitatea. În mod evident, atunci când este autorizat să statueze cu echitate, judecătorul va putea cel puțin să recurgă la echitate pentru a acoperi lacunele dreptului, care rezultă din absența totală a regulilor aplicabile. Mergând mai departe, poate judecătorul sau arbitralul, pe baza echității, să îndepărteze aplicarea dreptului pozitiv și, judecând *contra legem*, să elaboreze soluția litigiului independent de regulile în vigoare? Numeroși autori refuză să se ralieze acestei teze și consideră că nicio clauză nu poate acorda judecătorului puteri atât de întinse, care denaturează complet funcția jurisdicțională. Poziția pe care ar adopta-o C.I.J. - trebuie să vorbim la condițional, deoarece ea nu a fost niciodată sesizată în aceste condiții - este dificil de prevăzut. Formula reținută de Curte în 1982

demonstrează că aici echitatea nu este o sursă de drept, ci un sistem de referință al unei soluționări jurisdicționale a diferendelor internaționale. Atunci când echitatea se substituie dreptului, nu pare deloc logic să considerăm că este o sursă de drept internațional.

3.2. Trimiterea dreptului convențional la echitate. Fără a face din echitate motorul rezolvării diferendelor, statele acceptă mai degrabă să facă din ea un ghid de aplicare a dreptului. Le este suficient pentru aceasta să trimită la echitate sau „principii echitabile”, în definiția convențională a normelor sau a instituțiilor juridice. Ca simplă „facultate”, recurgerea la echitate devine o obligație juridică și echitatea se identifică cu regula de drept. Ea se aplică de acum normal, direct, și nu cu titlu supletiv ca înainte. Dar ceea ce ea câștigă în automatism, nu pierde în întinderea juridică? Într-adevăr, dacă ea este o sursă de drept, atunci nu este decât o sursă indirectă și derivată. Modifică referința expresă la „principii echitabile” de o manieră sensibilă soluționarea jurisdicțională sau amiabilă a diferendelor? Răspunsul trebuie, pentru moment, să fie căutat prin analogii cu soluțiile aduse în ipotezele în care s-a făcut apel la echitate fără acordul expres al părților.

3.3. Recursul la echitate fără acordul părților. De o manieră generală, echitatea este o „calitate a dreptului” care impregnează toate regulile de drept internațional. Cu acest titlu ea comandă în mare măsură asupra tuturor interpretărilor normelor internaționale. De atunci și chiar prin definiție, ea nu îngăduie îndepărtarea de la aplicarea regulilor de drept. Trebuie să mergem până la a corija regulile de drept atunci când aplicarea lor conduce la un rezultat contrar sentimentului de justiție? Considerăm că răspunsul trebuie nuanțat. *Exempli gratia*, guvernul belgian susținea în afacerea Barcelona Traction, că dacă este adevărat că dreptul de protecție diplomatică a unei societăți aparține statului în care ea are naționalitatea, ar fi de dorit - din motive de echitate - ca protecția acționarilor acestei societăți să fie asigurată mai degrabă de propriul stat național. C.I.J. a respins această argumentație făcând apel la echitate, în speță pretenția guvernului belgian depășea exigențele rezonabile ale echității. În pofida câtorva precedente, a admite că judecățile de echitate pot conduce la îndepărtarea regulilor de drept, ar fi contrar principiului elementar al securității juridice. Astfel de considerații pot inspira revendicări politice, care la rândul lor vor fi poate la originea noilor norme juridice, dar echitatea nu se poate substitui dreptului pozitiv decât dacă părțile în litigiu consimt la aceasta.

3.4. Trimiterea dreptului cutumiar sau a principiilor generale de drept la echitate. În afacerea „platoului continental al Mării Nordului”, C.I.J. a considerat conform unei reguli cutumiare pe care a constatat-o, că delimitarea platoului continental între state trebuie să se efectueze prin acord, după principii echitabile. Puțin după aceea, și tot pe o bază cutumiară, ea a estimat că părțile au obligația reciprocă să angajeze negocieri de bună-credință, pentru a se ajunge la soluționarea echitabilă a divergențelor lor, privind drepturile de pescuit respective. Adeseori, în caz special, dacă dreptul internațional cuprinde reguli destul de precise despre condițiile stabilirii răspunderii internaționale, el rămâne destul de ambiguu cu privire la fixarea sumei indemnizației. În aceste condiții, judecătorii și arbitrii procedează frecvent la o evaluare echitabilă a sumelor indemnizațiilor datorate și a considerat că acționând astfel „nu s-a îndepărtat de principiile de drept”. La fel, principiul fundamental aplicabil succesiunii de bunuri, datorii și arhive de stat, obligă statele vizate să încheie acorduri în vederea atingerii unui rezultat echitabil.

Ca și în ipoteza trimiterii la echitate a dreptului convențional, există și aici obligația juridică de a se recurge la echitate; echitate, deoarece ea se identifică cu regula de drept, este o sursă de drept. În ceea ce privește natura juridică a acestei echități „complementare” părerile sunt împărțite. Pentru unii, ea reprezintă principii de justiție ce nu trebuiesc confundate cu dreptul. Pentru alții, în astfel de circumstanțe, principiile de echitate aplicabile sunt adevărate *principii de drept*. Acest ultim punct de vedere este mai în armonie cu concluziile la care s-a ajuns prin trimiterea convențională la echitate. Ea este întărită de jurisprudența recentă a C.I.J. în afacerea *Platoului continental Tunisia - Libia*.

Mai exact, „noțiunea juridică de echitate este un principiu general direct aplicabil cu funcția de drept”, iar ... (Curtea) „trebuie să aplice principiile echitabile ca parte integrantă din dreptul internațional și să cântărească cu grija diversele considerații pe care le găsește pertinente, pentru a ajunge la un rezultat echitabil”. Echitatea este deci cel puțin fundamentul formal al regulilor internaționale. Ea este câteodată chiar substanța acestor reguli în special prin „principiile echitabile” ale dreptului mării.

Trebuie să vedem în echitate o sursă autonomă de drept? Nu pare să fie nevoie să mergem până acolo, atât timp cât echitatea nu constituie chiar chintesența normei internaționale. Dreptul pozitiv și echitatea trebuind să se completeze reciproc, putem considera regula echității, nu ca o regulă independentă reprezentând o a patra sursă de drept internațional, ci ca o regulă accesorie, un mijloc de interpretare a altor reguli de drept. Nu este decât o sursă derivată, indirectă, secundară, a dreptului internațional.

Echitatea poate interveni „ca principiu suplimentar de decizie în cazul în care dreptul pozitiv nu se pronunță”. Această soluție are meritul de a limita subiectivitatea judecătorului care nu poate căuta echitabilul decât în limitele rezonabile ale regulii generale și obiective pe care o aplică [9].

În noul context, specific societății contemporane, echității i se poate prevedea un viitor notabil atât în mediul academic, cât mai ales în evoluția previzibilă a firmelor și corporațiilor angrenate în tumultul relațiilor la nivel internațional sau regional, cum este situația Uniunii Europene. Cu toate acestea, nu toată lumea este convinsă de seriozitatea și de oportunitatea echității. Există încă destui sceptici și adversari redutabili, care contestă fie capacitatea, fie dreptul echității de a se pronunța cu folos asupra conduitei oamenilor și statelor. De ce?

În vremurile de astăzi, felul nostru de viață s-a îndepărtat mult de principiile creștinismului primar și societatea contemporană, în ansamblul ei, mai este creștină doar cu numele; credința a slăbit, iar poruncile lui Hristos au fost date uitării. Urmarea este că viața a devenit insuportabil de grea. Lipsa credinței a adus cu sine un sentiment de nemulțumire față de viață, micșorându-i valoarea în ochii oamenilor, fie ei bogați sau săraci. Mai bine de jumătate din societatea noastră de astăzi s-a afundat într-un nou păgânism, mai rău poate decât cel din vechime, pentru că oamenii au devenit ipocriți. Păgânii de pe vremuri se închinau pe față propriilor lor patimi sau feluritelor forțe ale naturii, pe când cei de astăzi, ascunzându-se ipocrit sub masca creștinismului și a civilizației, se poartă întocmai ca cei din Sodoma și Gomora: aceeași cruzime, aceeași lipsă de milă, aceeași promiscuitate. Viața a devenit anormală, iar consecința este suferința trupească și sufletească ce s-a răspândit pretutindeni.

De aceea, conștientizând bolile societății contemporane, trebuie să căutăm vindecarea lui Hristos, în Biserica lui. Și ce anume aflăm aici? Creștinismul vede înnoirea și mântuirea omului în trezirea și întărirea în el a conștiinței că este fiu al Dumnezeuului Celui viu și personal. Aceasta face să se nască în el dragostea, dorul după sfințenie, virtute și veșnicie. Prin urmare, creștinismul vede cauza anormalității și a suferinței din lume în abaterea de la poruncile dumnezeiești, de la Legea divină; într-un cuvânt, adevărata pricină este păcatul. De aceea, când intră în luptă cu răul și suferința, creștinismul nu se îngrijește doar de durerea trupească și nu se mărginește numai la a da ajutor material celor în nevoi: pâine celor flămânzi, adăpost și îmbrăcăminte celor lipsiți, îngrijire medicală celor bolnavi; el năzuiește deopotrivă - sau chiar mai mult - să ajute sufletul, îndemnându-l la o prefacere spirituală, la înnoire după pilda și cu puterea lui Hristos. Religia îl cheamă pe om să-și aducă aminte că este fiu al Dumnezeuului Celui veșnic, fiu al veșniciei și-l îndeamnă să se înalțe de la pământ, să urască păcatul și să nu mai trăiască după interesele mărginite ale lumii, și să-și gătească întreaga ființă, trup și suflet, să trăiască veșnic în nedespărțită unire cu Dumnezeu.

Oare ce slăbiciune fatală în caracterul rasei umane, ce lipsă de cumpătare au putut duce, în timp, la pârguirea noii și monstruoasei ordini ce conduce acum omenirea? Sunt întrebări la care eu n-am putut răspunde. Răspunsul îl vom afla numai de la Dumnezeu, așa cum de altfel s-a întâmplat de atâtea ori în istoria culturii și civilizației. Am făcut numai câteva încercări, în cuprinsul acestui material pentru a vedea cum *echitatea ar putea oferi un remediu actualei crize spirituale în care se află omenirea*. Dar pentru ca Dumnezeu să dea acest răspuns, trebuie ca noi să semănăm. Cum să ne dea Dumnezeu fără ca noi să lucrăm. Dumnezeu trimite ploaie, înmoaie pământul, dar și noi trebuie să ne „arăm” ogorul. Pământul este gata, dar trebuie să băgăm plugul în ogor și să-l semănăm. Și ceea ce semănăm, aceea vom secera. Dar cum vom semăna dacă nu arăm? Și ce vom secera, dacă nu semănăm? De aceea să nu întrebați ce poate Dumnezeu să facă, și să vă întrebați și pe voi înșivă ce puteți face! Banca lui Hristos dă o dobândă foarte mare. Dar cum vom ridica banii, dacă nu am depus nimic la bancă?

Concluzii

Criza prezentă, cu care lumea se confruntă, nu este nici economică, nici monetară. Este o criză a civilizațiilor. Pentru a-i găsi o soluție este necesară mobilizarea înțelepciunii omenesci la scară mondială și într-o manieră cât mai amplă posibilă.

Civilizația științifică care a condus și controlat natura încă din secolul XVII, este o civilizație a forței, care conduce omenirea către propria sa prăbușire. Această civilizație, fondată pe „principiul patern”, acordă supremație unei singure capacități omenesci, rațiunea. Acum a venit timpul pentru noi să o transformăm într-o civilizație a vieții, bazată pe „principiul matern”, care atribuie preeminența perpetuării vieții. Această conversie a paradigmei este fundamentul pe care se va putea construi o „civilizație a armoniei”, în care toate popoarele, atât oamenii cât și natura, vor trăi în simbioză. A identifica valori transversale ale civilizațiilor, apoi să creezi legături de solidaritate între ele, și astfel să fondezi o nouă civilizație care va respecta dreptul generațiilor viitoare de a se bucura de o planetă frumoasă, a devenit esențial.

Rațiunea cea mai profundă a crizei cu care umanitatea este confruntată azi, este legată de dispariția oricărei considerații morale care a atins toate țările [10]. Examinând resursele naturale ale generațiilor viitoare, o

generație care lasă prin testament deșeuri, ce vor rămâne otrăvite până la sfârșitul timpurilor, dar și datorii care îi vor înfometa, este în totală opoziție cu toate eticile fundamentale. De aceea, este de cea mai mare urgență să se pună capăt acestei civilizații ghidată de aviditatea pe care a creat-o fundamentalismul pieței libere. Față de aceste circumstanțe, considerăm că trebuie să se pună la punct, cel mai rapid posibil, un summit echitabil și etic internațional și să se creeze „o zi internațională a eticii mondiale”, pentru a aminti în fiecare an lumii întregi importanța acesteia.

Apoi, urgența de a ne da seama că problema majoră a timpului nostru este o deficiență de etică și echitate, extrem de bine reprezentată de problema „celor două Europe” care se acumulează și pentru care nicio națiune, indiferent căreia dintre cele două îi aparține, nu a găsit încă soluția. Mai mult, credem în faptul că bazele cauzei acestei crize se găsesc în lipsa eticii și echității planetare și o schimbare radicală a direcției privind viitorul, nu numai în Uniunea Europeană, ci în întreaga lume este nu numai utilă, ci și necesară, o schimbare către abandonul egoismului și sfârșitul lipsei de solidaritate.

Fără stabilirea unei etici și echități mondiale nu putem crea o civilizație viitoare care să lase o planetă frumoasă pentru generațiile ce vor veni. Din fericire, numeroși lideri de opinie din lumea întreagă, susțin cu îndrăzneală inițierea unui summit consacrat eticii Națiunilor Unite, care să fie un prilej de reflexie pentru toți asupra viitorului lumii și al civilizațiilor, acum când încadrarea națiunilor într-un stat supranațional este din ce în ce mai fermă. Numai că idealul statului național este incompatibil cu modul de viață global pe care îl poate oferi organizarea de tip federal. Națiunile pot să prospere numai dacă se integrează în sistemul global, în comunitate, în ansamblul unor alcătuirii unitare animate de o nouă conștiință, eliberată de egoism, închistare și separare.

Până aici toate bune, însă în opinia adepților mondializării, toate pornirile sentimentale prin care unii se simt legați de ideea statului național, sunt de fapt, extrem de periculoase. În perspectiva organizării globale, federalizarea, pe ale cărei criterii este construită Uniunea Europeană, este un act politic lucid, care exclude sentimentalismul național desuet, în fond - anacronic. Federalizarea este, într-adevăr, un model pentru lumea de azi și de mâine. Este o șansă! O mare șansă pentru adepții necondiționați ai europenizării!

Ei au găsit și motivarea în filozofie și în drept. Fără a face un excurs la istoricul ideilor, titanismul filosofic german, de care au făcut caz romanticii, a dus la disprețul față de omul obișnuit și față de aspirațiile sale, la neleguire în raport cu valorile eticii și echității. Mi se pare foarte semnificativ faptul că niște filosofi, atât de diferiți, ca Hegel și Feuerbach, au totuși un punct comun în supunerea mizerabilă față de pretențiile guvernaților și rigorile statului, ale caporalismului prusac, în fond. Când Hegel, ca filosof plătit din buget, așadar ca slujbaș umil, cu teama nenorocită a zilei de mâine, exaltă aceste idei, construind pentru statul atotputernic o foarte măiestrită justificare teoretic - abstractă, fondată pe respingerea ideii de contradicție între guvernanți și cei ce sunt guvernați, cugetarea își arată ultima treaptă la care poate ea să decadă [11].

Scriind că dreptul își are originea în forță și violență, nicidecum în ideea de bine sau de dragoste, de prețuire față de semenul nostru, omul, exaltând infailibilitatea statului și considerând că în afara puterii administrative și militare nu există salvare, Hegel nu se manifesta ca un cugetător însetat de bine și adevăr, de supremul vis de dreptate al oamenilor de pretutindeni, ci doar ca un filistin oarecare [12], vrednic reprezentant al autosuficienței prusace, al atmosferei cazărmilor dominate de sunet de tobe și de violența trufașă, pe care o afișau mereu generalii. A fost apoi firesc ca, pe urmele trasate de aceste idei, să apară un alt cugetător în viziunea căruia dreptul era rupt de morală și credință, Hans Kelsen, urmat de alți vizionari ai timpurilor lor, pentru care funcționalitatea statului nu se întemeia pe criteriul apartenenței sentimentale a locuitorilor săi, vechile dispute dintre rațiune, voință și sentiment găsindu-și în cazul statului o rezolvare prin încrederea acordată puterii de judecată. În plus, în opinia acestora, înțelegem ce este necesar și acționăm în consecință, iar pornirile sentimentale nu pot prevala în raport cu rațiunea practică, cu ideea de necesitate istorică. În fond, necesitatea și respectul față de tot ce e sacru ne dictează convingerile, interesele și chiar sentimentele, iar proiectul federalizării Uniunii Europene reprezintă un drept al expresiei rațiunii practice și nu o opțiune de fidelitate față de o entitate statală.

Apartenența loială la un stat nu se poate realiza fără o trăire sentimentală și rațională egal împărțită. Statul are nevoie de cetățeni activi, patrioți, de supuși loiali. Patriotismul nu poate fi niciodată impus din afară. El are rădăcini sufletești mai adânci decât ideea de necesitate. În cazul meu el este în mod categoric incompatibil cu apăsarea stăruitoare a unei conștiințe nenorocite, care mă face să văd zi de zi prăpastia tot mai adâncă dintre neamul meu și situația dezastruoasă în care el e pus în Uniunea Europeană. Existența mea exterioară, de cetățean loial și onest, nu se suprapune cu starea adevărată, interioară, de român care suferă, alături de tot neamul său, ofensele la care este supus. Mă simt permanent sfâșiat. Este firesc să mă identific cu comunitatea căreia îi aparțin. Identificarea ține de propria mea esență. Îi iubesc pe ai mei. Le sunt devotat. Și este o tragedie de necuprins faptul că societatea și statul, ambianța în care trăiesc starea mea civică, îmi reprimă zi de zi, în forme perfide sau de-a dreptul brutale, criminale adesea, totdeauna pline de ură, propria esență umană. Mă simt îndemnat uneori să mă gândesc la echilibrul dintre individ și comunitate. Mă simt eu însumi, doar prin conștiința limpede a identității mele specifice, prin acceptarea diferențelor față de ceilalți oameni, prin

atașamentul față de ținutul meu de origine, un ținut românesc autentic, prin ideea de comuniune cu ceilalți români prin atașamentul față de propriul trecut și prin sentimentul participării la un destin istoric comun. Mai ales că lumea există ca să fie dominată, de o putere sau alta, în numele unor idealuri oricând discutabile sau are cu totul altă menire?

Într-o astfel de perspectivă, nu e greu să observi că principiile morale pot și trebuie să fie luate în discuție, atunci când vrem să explicăm evoluția statelor, inclusiv a Uniunii Europene, Europa reprezentând, de fapt, o cultură unitară, dominată de marea tradiție spirituală greco-latină, iar perspectiva ca Statele Unite ale Europei să constituie doar începutul unui proces istoric, menit să ducă în final la unificarea tuturor popoarelor europene, îi poate seduce pe mulți.

Eu cred că astăzi, mai mult ca oricând, singurul criteriu valabil în judecarea statelor și guvernelor, a puterii, este criteriul moral. O măreție lipsită de cultul binelui, al milei, al dragostei față de aproapele nostru, omul, este un rău absolut. Atunci când clasele dominante și diriguitorii unui stat, oricât ar fi el de mare și de puternic, încep să se bizuie în raporturile lor cu supușii doar pe forță și violență, legăturile dintre oameni se falsifică. Simpatia, sentimentul comuniunii se degradează. Suspiciunea reciprocă se instaurează. Calomnia, delatarea și teama o însoțesc. Statul îi poate domina pe mulți încă o perioadă de timp. Cugetarea liberă, originală dispare însă, înlocuită fiind cu o erudiție stearpă, cu tehnicism și inovații mecanice. E o erudiție fără idei adevărate, fondată dogmatic pe autoritățile zilei. E situația unui stat rigid, represiv, antiuman, în fond. El provoacă revolta și o întreține mereu, în stare lentă, până când izbucnirea ei feroasă mătură statul călău. Ea n-are însă nimic comun cu valorile eticii și echității, ale demnității umane, cu respectul față de om.

Visez la o lume în care esența și existența mea să nu mai fie incompatibile. Mă gândesc la o lume a dragostei, a libertății depline, cel mai frumos ideal, fără rupturi și prăpăstii, conformă cu aspirațiile mele firești. Mă gândesc la o lume mai bună, în care etica și echitatea să ne fie crez și ideal.

Din alt punct de vedere, se poate spune că lumea în care trăim stă într-o tolerabilă cumpănă. Sistemul internațional al secolului XXI va fi marcat de o aparentă contradicție: pe de o parte, fragmentare; pe de alta, globalizare crescândă. La nivelul relațiilor dintre state, noua ordine va fi mai asemănătoare sistemului de state european, al secolelor XVIII și XIX, decât tiparelor rigide ale războiului rece. Ea va conține cel puțin șase mari puteri, Statele Unite, Europa, China, Japonia, Rusia și, probabil, India - precum și o multitudine de țări mijlocii și mai mici. În același timp, relațiile internaționale vor fi devenit pentru întâia oară cu adevărat globale. Comunicațiile sunt instantanee; economia mondială operează pe toate continentele simultan. Un întreg set de probleme va fi adus în prim plan faptul că nu se poate trata decât la scară mondială cu chestiuni precum proliferarea nucleară, mediul înconjurător, explozia demografică și interdependența economică.

Europa, singura parte a lumii moderne care a funcționat vreodată în cadrul unui sistem multistatal, a inventat conceptele de stat-națiune, suveranitate și echilibru al puterii. Aceste idei au dominat relațiile internaționale pentru cea mai mare parte a trei secole. Dar, niciunul dintre practicantii europeni de odinioară ai acelei *raison d'état* nu mai sunt acum destul de puternici, pentru a acționa ca factori principali ai ordinii internaționale pe cale să se realizeze. Ei încearcă să compenseze această slăbiciune relativă prin crearea unei Europe unificate - un efort care le absoarbe multe energii. Însă, chiar dacă ar fi să reușească, nu ar avea la dispoziție niciun ghid pentru comportamentul pe scena mondială a unei Europe unificate, de vreme ce o asemenea entitate politică nu a mai existat vreodată.

Când o nouă ordine internațională ia ființă, multe căi de urmat îi stau în față. Dar fiecare alegere restrânge universul opțiunilor rămase. Deoarece complexitatea inhibă flexibilitatea, primele alegeri sunt absolut cruciale. Dacă o ordine internațională este relativ stabilă, precum cea rezultată în urma Congresului de la Viena, sau extrem de volatilă precum cele rezultate în urma Păcii westfalice și a Tratatului de la Versailles, aceasta depinde de gradul în care poate ea împăca acel ceva, care face ca statele constituente să se simtă în siguranță, cu ceea ce consideră ele a fi just, etic și echitabil.

Ordinea ce apare acum va trebui să fie construită de oameni de stat care reprezintă culturi cu totul diferite. Ei conduc birocrății uriașe, de o asemenea complexitate încât, adeseori, energia acestor oameni de stat este consumată mai mult de servirea mașinăriei administrative decât de definirea unui scop. Ei se înalță pe cele mai de sus poziții - prin calități care nu sunt neapărat cele necesare pentru a governa - și sunt chiar și mai puțin potrivite pentru construirea unei ordini internaționale. Iar unicul model disponibil de sistem multistatal a fost unul construit de societățile occidentale, pe care mulți dintre participanți îl pot respinge. Nevoia de autocenzură a omeneșului sporește cu cât urcăm în ierarhia socială.

Studiul istoriei și al dreptului nu constituie un manual cu instrucțiuni, care să poată fi aplicat automat; istoria și dreptul ne învață prin analogii; aruncând lumină asupra consecințelor probabile ale situațiilor comparabile. Dar fiecare generație trebuie să hotărască singură care situații sunt comparabile. Intelectualii analizează funcționarea sistemelor internaționale; oamenii de stat le construiesc. Și există o mare diferență între perspectiva unui analist și cea a unui om de stat. Analistul poate alege problema pe care dorește s-o studieze, în vreme ce omului de stat problemele îi sunt impuse. Analistul poate alocă oricât timp este nevoie pentru a ajunge

la o concluzie clară; problema copleșitoare a omului de stat este presiunea timpului. Analistul nu lucrează cu niciun risc; dacă se dovedește că a ajuns la concluzii greșite, el poate scrie un alt tratat. Omului de stat îi este îngăduit să încerce o singură dată; greșelile sale sunt iremediabile. Analistul dispune de toate faptele; el va fi judecat după forța lui intelectuală. Omul de stat trebuie să acționeze conform unor evaluări, ce nu pot fi probate în momentul în care le elaborează; el va fi judecat de istorie, după cât de bine păstrează pacea.

Iată motivul pentru care examinarea modului în care oamenii de stat au tratat problema ordinii juridice mondiale - ce anume a funcționat sau nu și de ce - nu reprezintă sfârșitul înțelegerii eticii și echității contemporane, al principiilor generale ale dreptului; el poate fi, însă, începutul [13].

Referințe

- [1] Nguien Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, *Droit international Public*, L. G. D. J., Paris, 1994, p. 33;
- [2] A se vedea, pe larg, P. Reuter, *Principes de droit international public*, R.C.A.D.I., 1961 II, vol.103, p. 471;
- [3] A se vedea, pentru detalii, Georges Scelle, *Manuel élémentaire de droit international*, Paris, 1929;
- [4] A se vedea, A. Rivier, *Principes du droit des gens*, Rousseau, 1896, vol. 2, p. 501; R. Redslop, *Principes du droit des gens moderne*, Rousseau, 1937, p. 331;
- [5] Daillier, P., A. Pellet, N.Q. Dinh, *Droit international Public*, 7e éd., Paris, L.G.D.J., 2002, p. 41;
- [6] SAGACITATE s.f. (Livr.) Facultate a minții omenestești de a înțelege ușor și repede ceva; perspicacitate, agerime. - Din fr. sagacité. (Conf. DEX '98);
- [7] Marțian Niciu, *Drept internațional public*, Editura Chemarea, 1995, p. 1;
- [8] A se vedea, Legea nr. 287/2009 privind Noul Cod Civil (NCC), republicat în Monitorul Oficial nr. 505/2011, aplicabil din 1 octombrie 2011, actualizat prin Legea nr. 60/2012 privind aprobarea OUG nr. 79/2011 pentru reglementarea unor măsuri necesare intrării în vigoare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, publicată în Monitorul Oficial nr. 255/2012. Conform art. 1 alin. (1) din NCC „Sunt izvoare ale dreptului civil legea, uzanțele și principiile generale ale dreptului”, iar conform alin. (2) „În cazurile neprevăzute de lege se aplică uzanțele, iar în lipsa acestora, dispozițiile legale privitoare la situații asemănătoare, iar când nu există asemenea dispoziții, principiile generale ale dreptului”;
- [9] Theodor Meron, *Umanizarea dreptului umanitar*, eseu având titlul original, *The Humanization of Humanitarian Law*, publicat în American Journal of International Law, Vol. 94, nr. 2, aprilie 2000, p. 239-278;
- [10] Robin Coupland, *Umanitatea omului sub lupa științei*, R.R.D.U. nr. 2(49)/2004, p.13;
- [11] Cornelio Somaruga, *Considerații și convingeri despre umanitarul de azi și cel de mâine*, Revista Internațională a Crucii Roșii, nr. 838, vol. 82/2000, p. 296;
- [12] FILISTIN, filistini, s. m. (Livr.) Om mulțumit de sine, fățarnic, laș, mărginit. Din fr. philistin. (Conf. DEX '98);
- [13] Pentru detalii, a se vedea Valentin - Stelian Bădescu, *Sfârșitul dreptului internațional!?*, în Revista ProExcelsior, nr. 2/2010;